

ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ: ЕКОНОМІЧНА СУТЬ І РОЛЬ В СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ

Кожушко Ольга Вікторівна

к.е.н., доцент

Трачковська Анастасія Дмитрівна

Студентка

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Харків, Україна

Olgavikt85@gmail.com

Анотація: У статті розглянуто сутність податку на додану вартість та наведено його основні складові елементи. Визначено ключові функції податку на додану вартість. Досліджено динаміка податкових надходжень цього податку. Окреслено основні переваги й недоліки цього податку.

Ключові слова: податок, ПДВ, функції, проблеми, тенденція.

Постановка проблеми. Податкова система України викликає низку питань, зокрема стосовно податку на додану вартість (ПДВ), який є найбільшим джерелом доходів для державного бюджету. Актуальність питання обліку ПДВ полягає у значному впливі цього податку на державний бюджет, складності його розрахунків та важливості правильного документального оформлення.

Метою статті є дослідження сутності та поточного стану ПДВ як одного з основних загальнодержавних податків, що забезпечує стабільні надходження до бюджету України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Немала кількість вчених приділяли увагу вивченню та аналізу обліку ПДВ, його звітності та ролі у формуванні державного бюджету. Серед відомих українських науковців можна відзначити Бутинця Ф.Ф., Буряковського В.В., Дзюбу О.М., Подолянчука О.А., Власової О.Є., Білобровенко Т.В. та інших. Незважаючи на багаторічні

дослідження цієї теми, ПДВ залишається актуальним через постійні зміни в законодавстві, що вимагають нових досліджень та аналізів.

Виклад основного матеріалу. Важливим видом діяльності для будь-якої країни, що слугує для забезпечення державних функцій та збільшення капіталу, є формування дохідної частини бюджету. Джерела, що допомагають цьому, є власні доходи держави та податки. Тому для розвитку економіки країни та її стабільності є важливим ефективне функціонування податкової системи задля реалізації внутрішньо- та зовнішньополітичних, а також економічних заходів.

Податки мають своє функціональне призначення, і кожен з яких займає особливе місце в податковій системі країни. Залежно від форми оподаткування, усі податки класифікуються на дві основні групи: прямі та непрямі. Прямі податки – обов’язкові нормативні платежі з прибутку, спадщини, землі, будівель тощо [1]. Непрямі податки – податки, які включаються до ціни товарів або тарифів на послуги [1].

Податкові системи розвинених країн показують, що більш важливу роль у формуванні бюджетоутворення займають непрямі податки.

Один з таких основних непрямих податків – податок на додану вартість (далі – ПДВ). Відповідно до Податкового кодексу України (далі – ПКУ) пп.14.1.178 п. 14.1 ст. 14, податок на додану вартість визначається, як непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до норм розділу V цього Кодексу [2].

Дещо ширше значення Онищенко В. подає у своїй статті, а саме «податок на додану вартість – це непрямий податок, який входить в ціну товарів (робіт, послуг) та сплачується покупцем, але його облік та перерахування до державного бюджету здійснює продавець (податковий агент). Розміри ставок податку визначає Податковий кодекс України» [3].

У науковій літературі зустрічається немало дискусій з приводу поняття сутності щодо ПДВ як економічної категорії та важливого об’єкту обліку та контролю. Найбільш розповсюдженими трактуваннями сутності податку на додану вартість, як економічної категорії наведено у табл. 1.

Сутність податку на додану вартість як економічної категорії

Автор, джерело	Зміст трактування поняття «податок на додану вартість»
Бандурка О.М. [4]	Податок на додану вартість є непрямим податком, який включається з ціну товару та представляє собою частину приросту вартості, що утворюється на всіх стадіях їх просування - від виробництва до продажу або перепродажу.
Бондар М.І., Ловінська Л.Г., Лисенко Н.М. та ін. Сидоренко Р.В. [5]	Податок на додану вартість є загальнодержавним непрямим податком на споживну вартість, що справляється з юридичних та фізичних осіб і є основним джерелом наповнення Державного бюджету України.
Білобровенко Т.В. [6]	ПДВ належить до одного з різновидів універсальних акцизів, який нараховується і сплачується до бюджету на кожному з етапів руху товарів від виробника до кінцевого споживача.
Бурковська А.В., Ходикіна А.А. [7]	Податок на додану вартість є непрямим податком, який стягується в бюджет у вигляді надбавки до встановленої виробником ціни продукції (робіт або послуг), і сплачується виключно споживачами.
Власова О.Є. [8]	Податок на додану вартість – це складний податок, який передбачає існування податкових зобов'язань щодо ПДВ і сум, що підлягають сплаті податку до бюджету, що передбачено в системі податкового обліку з ПДВ.
Чирва А.А.[10]	ПДВ – це непрямий податок, що є частиною новоствореної вартості, яка утворюється на кожному етапі виробництва або обігу, його сума входить до продажної ціни на товари (роботи, послуги) і сплачується кінцевим споживачем.
Кін М., Локвуд Б. [11]	ПДВ - це податок на додану вартість, який збирається на кожному етапі виробничого процесу та послуг, від початкового виробництва до кінцевого споживання.
Шенк А., Олдман О. [12]	ПДВ - це всеосяжний податок на додану вартість, що накладається на кожному етапі виробництва та розповсюдження товарів і послуг.
Тамплін Т. [13]	ПДВ працює шляхом оподаткування валового прибутку кожної операції в ланцюжку виробництва та розподілу. Ця багатоступенева система оподаткування дозволяє підприємствам зараховувати ПДВ, який вони сплатили за вхідні ресурси, проти ПДВ, який вони збирають від клієнтів. Зрештою податок перекладається на кінцевого споживача, а підприємства відповідають за перерахування зібраного податку уряду.
Де Мой Р., Свістак А. [14]	ПДВ — це податок на споживання, який стягується на кожному етапі ланцюга виробництва та розподілу. Це «багатоступеневий» податок, коли податок збирається поступово на кожному етапі виробництва чи розподілу, при цьому підприємства вимагають кредиту за податки, сплачені за їх вхідні ресурси. ПДВ остаточно несе кінцевий споживач, але його збирають підприємства як посередники.

Аналізуючи наведені у таблиці визначення, можна стверджувати, що українські та зарубіжні науковці мають схожі підходи до трактування поняття, тому що в більшості зазначається, що ПДВ є непрямим податком, є частиною вартості реалізації товарів, робіт і послуг та сплачується саме кінцевим споживачем (рис.1.).

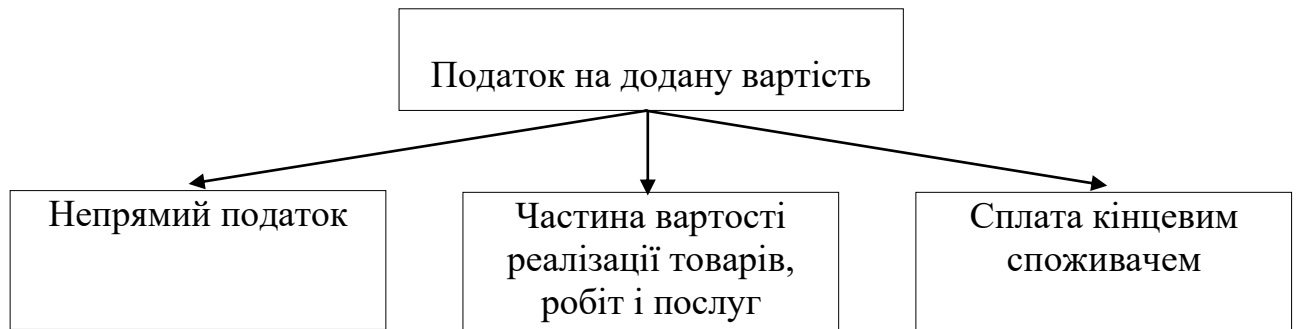

Рис.1. Сутність ПДВ

Також складові ПДВ включають податкові зобов'язання з постачання товарів або послуг, податковий кредит на ці ж операції та зобов'язання перед бюджетом щодо сплати ПДВ.

Більш детальна система елементів податку на додану вартість зображена на рис. 2

Рис. 2. Система елементів податку на додану вартість

Отже, податок на додану вартість, широко відомий як ПДВ, — це податок на споживання, який застосовується до більшості товарів і послуг. Це вид непрямого податку, який збирають підприємства від імені уряду на кожному етапі виробництва та розподілу. ПДВ розраховується у відсотках від ціни продажу товарів і послуг.

Підприємствам і фізичним особам необхідно розуміти механізми ПДВ, оскільки він безпосередньо впливає на ціноутворення та загальну вартість товарів і послуг. Це також має юридичні наслідки для підприємств, які зобов'язані збирати, звітувати та передавати їх уряду [15].

У своїй роботі Соколов В.В. стверджує, що ПДВ розкривається завдяки функціям цього податку [16]. Всього їх існує 3 [17] :

- фінансова: забезпечення країни потрібною величиною фінансових ресурсів для виконання завдань;
- регулююча: відбувається перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту між державою та її суб'єктами і через елемент податку;
- стимулююча: спрямована на підтримку розвитку економічних процесів шляхом реалізування через систему пільг та звільнень.

У розрізі економіки країни основною функцією є фінансова, так як з нею пов'язано питання раціонального поповнення державного бюджету та ефективного використання ПДВ у податковій політиці.

Проаналізуємо фінансову ефективність податку на додану вартість, беручи за основу доходи зведеного бюджету України протягом останніх п'яти років.

На сьогоднішній час, як стверджують науковці та статистичні данні [27], податок на додану вартість слугує найбільш питомим показником у формуванні бюджету держави.

Розглянемо основні податкові надходження до бюджету України за 2019-2023 роки (табл. 2).

**Податкові надходження до Державного бюджету України у розрізі
основних бюджетоутворюючих податків за 2019-2023 рр.**

Період	Одиниця виміру	Податкові надходження всього	ПДВ	Податок на прибуток	Акцизний податок	Мито	Інші
2019	млрд. грн.	799,78	378,69	107,09	123,36	30,09	3,86
	%	100	47,45	13,39	15,42	3,76	0,48
2020	млрд. грн.	851,12	400,60	108,70	138,30	30,46	3,31
	%	100	47,07	12,77	16,25	3,58	0,39
2021	млрд. грн.	1 107,09	536,49	147,75	162,45	38,18	3,92
	%	100	48,46	13,35	14,67	3,45	0,35
2022	млрд. грн.	949,76	467,00	117,05	102,35	26,25	3,32
	%	100	49,17	12,32	10,78	2,76	0,35
2023	млрд. грн.	1 203,54	580,80	143,84	167,35	40,56	3,73
	%	100	48,26	11,95	13,91	3,37	0,31

Розглянемо окремо динаміку податкових надходжень з податку на додану вартість за період 2019-2023 рр. (рис. 3).

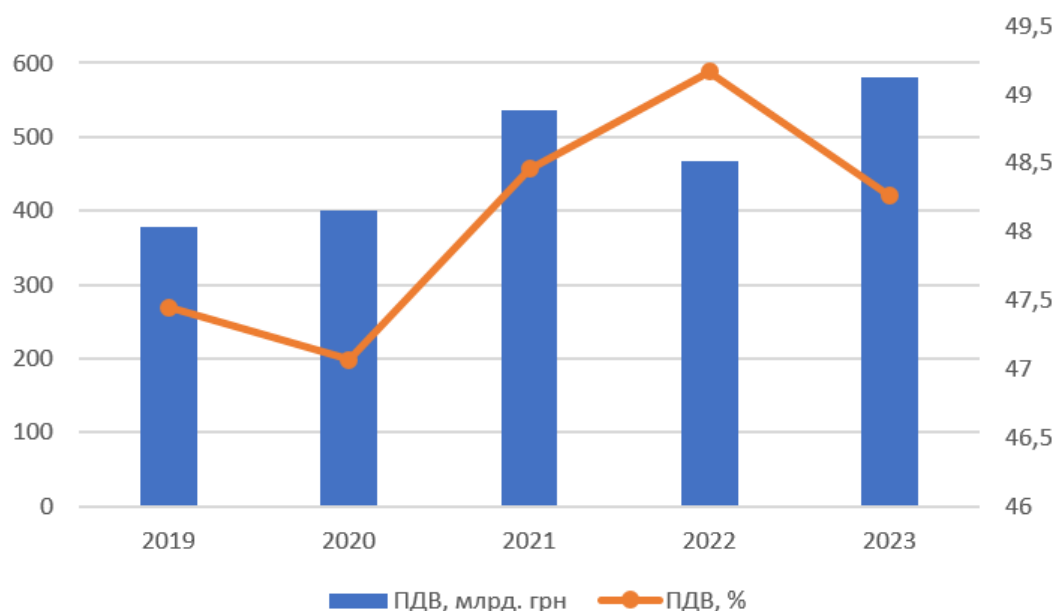

Рис. 3. Динаміка податкових надходжень з податку на додану вартість за період 2019-2023 рр., млрд. грн., %.

За статистикою останніх років можна стверджувати, що ПДВ є найбільш бюджетоутворюючим податком, оскільки його питома вага становить 47-49% від усіх податкових надходжень України. Також фінансова ефективність підтверджується, оскільки відбувається тенденція до зростання частки ПДВ у дохідної частини бюджету. За винятком слугує 2022 рік через початок нестабільної ситуації в країні. За даними таблиці ми бачимо, що сума податку зменшилася на 69,49 млрд. грн. порівняно з 2021 роком, але у розрізі всіх податкових надходжень за останні 5 років частка ПДВ була найбільшою та становила 49,17%. Цьому може слугувати зменшення акцизного податку та мита через складність перевезення товарів із-за ситуації в державі.

Як зазначають Ходикіна А.А., Бурковська А.В. [9], ПДВ має низку переваг, які покращують його використання, зокрема:

- платниками податку вважаються всі учасники руху товару;
- відсутність подвійного оподаткування та кумулятивного ефекту;
- умови сплати податку для продавців і покупців є рівними;
- ритмічність податкових надходжень;
- податок зазвичай стримує зростання цін на ринку.

Але внаслідок змін, які відбуваються у Податковому кодексі щодо ПДВ, можна зазначити, що українське законодавство має спрямування до європейських стандартів, проте все одно залишаються певні недоліки щодо сплати податку [9]:

- складний механізм для нарахування та сплати податку;
- випадки ухилення від сплати податку через недосконалу систему податкового обліку та неузгодженість законодавчих актів з оподаткування;
- великий вплив на ціноутворення та регресивність на малозабезпечені верстви населення країни;
- можлива наявність бюджетної заборгованості, яка викликана відсутністю прозорої системи надходжень.

Висновки. Отже, ПДВ забезпечує стабільні надходження до країни з широкого спектру товарів і послуг, що реалізуються. Він стягується на всіх

етапах виробництва та реалізації, але остаточно сплачується кінцевим споживачем. Таким чином, можна стверджувати, що кожен учасник виробничо-торгівельного циклу сплачує податок тільки з тієї частини вартості, яку він додає до товару чи послуги на власному етапі. Завдяки даній універсальності, ПДВ займає майже всі види економічної діяльності. Це тільки підтверджує те, що він має вагомую роль у творенні бюджету держави.

Список літератури

1. Державна податкова служба України. Словник основних термінів. URL: <https://tax.gov.ua/korisni-posilannya/slovník> (дата звернення – 17.10.2024).
2. Податковий кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення – 17.10.2024).
3. Онищенко В. ПДВ 2024. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/9294-pdv-u-2022-rots> (дата звернення – 17.10.2024).
4. Бандурка О.М. Податкове право: науково-практичний посібник / Бандурка О.М. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 312 с. (дата звернення – 17.10.2024).
5. Бондар М.І., Ловінська Л.Г., Лисенко Н. М. та ін. ; за заг. ред. М. І. Бондаря та Н. М. Лисенко. Навчальний посібник: Облік і звітність підприємств у системі оподаткування – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : ДННУ «Акад. фін. управління», 2014. – 585 с. (дата звернення – 17.10.2024).
6. Білобровенко Т. В. Додана вартість як об'єкт оподаткування податком на додану вартість // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2018. – Вип. 20 (1). – С. 51-55. (дата звернення – 17.10.2024).
7. Бурковська А.В., Ходикіна А.А. Актуальні тенденції обліку розрахунків з податку на додану вартість // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 8. – С. 1196-1199. (дата звернення – 17.10.2024).
8. Власова О.Є. Конспект лекцій з курсу «Податковий облік» / О.Є. Власова // Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. – ХНАМГ, 2010. – 218 с. (дата звернення – 17.10.2024).
9. Ходикіна А.А., Бурковська А.В. Актуальні тенденції обліку розрахунків

з податку на додану вартість [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/251.pdf>

10. Чирва А. А. Удосконалення облікової політики підприємства в частині обліку ПДВ // Облік і фінанси. – 2015. – № 4 (70). – С. 67-71. (дата звернення – 17.10.2024).

11. Keen, M., & Lockwood, B. (2010). The Value Added Tax: Its Causes and Consequences. *Journal of Development Economics*, 92(2), 138-151. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304387810000700?form=MG0AV3> (дата звернення – 17.10.2024).

12. Schenk, A., & Oldman, O. (2021). Value Add Tax: A Comparative Approach. Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/value-added-tax/ACF7A5FE80C6AE750BF6A93F88F41248?form=MG0AV3> (дата звернення – 17.10.2024).

13. Tamplin Tru (2023). Value-Added Tax (VAT). URL: <https://www.financestrategists.com/tax/value-added-tax/> (дата звернення – 17.10.2024).

14. De Mooij, Swistak A. (2022). Value-Added Tax Continues to Expand. IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/03/b2b-value-added-tax-continues-to-expand> (дата звернення – 17.10.2024).

15. Understanding Value-Added Tax (VAT): A Comprehensive Guide. Wafeq. 2024. URL: [https://www.wafeq.com/en/business-hub/for-business/understanding-value-added-tax-\(vat\):-a-comprehensive-guide](https://www.wafeq.com/en/business-hub/for-business/understanding-value-added-tax-(vat):-a-comprehensive-guide) (дата звернення – 23.10.2024)

16. Соколов В.В. Правове регулювання обліку платників податку на додану вартість. НЮУ ім. Ярослава Мудрого [Електронний ресурс] // Юридичний науковий електронний журнал. – 2021. – № 11. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/135.pdf (дата звернення – 23.10.2024).

17. Матвійчук Л.О., Гоменюк І.В. Економічна сутність ПДВ та його роль у формуванні дохідної частини державного бюджету України. ХНУ. 2016 р. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/157.pdf> (дата звернення – 23.10.2024).